

HELEN RAPPAPORT

DUPĂ CĂDEREA ROMANOVILOR

Elita rusă în exil la Paris

Traducere din limba engleză de Dorina Tătăran

Prefață de Tudor Vișan-Miu

CORINT
ISTORIE

—2023—

Capitolul 7

„Cum își câștigă existența rușii ruinați”

Într-o zi din aprilie 1922, un vizitator al Parisului, la volanul unei mașini pline de noroi, care fusese pe drumuri de trei zile, venind dinspre Riviera, a intrat într-un garaj mare de pe rue des Ternes. Era trecut de miezul nopții și singura persoană de serviciu era „un bărbat cu părul alb, cu ținută dreaptă și mustață patriarhală, care purta o salopetă și ținea în mână un furtun”.

„Vreau ca mașina să fie spălată și pregătită pentru mâine dimineață”, a spus turistul, care era și scriitor de revistă destul de cunoscut. „Poftim”, și i-a oferit o bancnotă de 10 franci.

În timp ce bătrânul lua bancnota oferită, în memoria jurnalistului american s-a aprins un becuț; „Scuzați-mă, dar nu v-am mai întâlnit undeva?”, a întrebat el. Bătrânul i-a răspuns zâmbind: „Ba da. Ați fost oaspetele meu, la Smolensk, în 1915”. S-a dovedit că bătrânul și demnul spălător de mașini era fostul general de divizie Krasnilov, care obținuse o victorie remarcabilă în Mlaștinile Pripiat, în timpul avansării rusești din Galiția, în Primul Război Mondial, un

succes „care făcuse ca numele lui să fie adorat în Rusia”^{*}. La scurt timp după această întâlnire, bătrânul general a obținut un loc de muncă ceva mai bun, pentru câțiva franci în plus pe săptămână, de data aceasta deschizând ușile limuzinelor care aduceau americani bogați la „o faimoasă bijuterie de pe rue de la Paix” (poate Cartier?). Acesta era însă cel mai bun și cel mai plăcut loc de muncă pe care putea spera să-l găsească în noua lui țară¹.

Nici alte personalități militare de rang înalt nu s-au descurcat mai bine la Paris. Frederick L. Collins a găsit „figura impunătoare a amiralului Possokhov [Posohov]” – „cap mare și trăsături nobile, ca în desenele lui Michelangelo” – într-o obscuritate abjectă, în camerele lui mobilate ieftin, de pe o „străduță urât mirositoare, cu intrare printr-o ușă joasă, peste o curte pietruită, urcând trei etaje cu scări întunecate”².

În epoca lui de glorie, amiralul Serghei Posohov fusese comandantul suprem al forțelor navale imperiale, în portul Arhanghelsk de la Marea Albă, și mândrul proprietar a patru Rolls-Royce-uri, în Petrograd. Acum, în vârstă de 76 de ani, fusese respins ca fiind prea bătrân pentru a lucra ca șofer, lucru pe care l-ar fi preferat, astfel că era nevoit să practice comerț ambulant cu materiale din lână pentru paltoane și costume bărbătești. Dar el avea niște argint pe care-l lăsase în grija consulului britanic din Arhanghelsk, iar „când nu câștig suficient, vând câte un obiect”. Cu optimismul lui vesel, bătrânul amiral „prezenta situația rusească așa cum

^{*} Generalul Krasnilov este greu de urmărit în Primul Război Mondial, dar în timpul Războiului Civil se știe că a comandat trupele cazacilor de pe Don, în încercarea de a cucerii Țăriștin și de a izola Volga. Această armată a fost înfrântă de Roșii, în martie 1919, iar rămășițele ei s-au alăturat armatei de voluntari a lui Denikin (n. a.).

era: «exil»³. Posohov i-a povestit cum vechiul său prieten, „generalul Wadinow [Vadinov]”^{*} era nevoit să se ocupe de tapițatul scaunelor, într-un mic atelier de lângă Gare de Lyon, dar, l-a asigurat el pe Collins, generalul și soția lui păreau să se fi adaptat și „au uitat de splendorile marii lor case din Sevastopol”³.

Marea Ducesă Maria Pavlovna își amintea de o întreagă companie de foști cazaci – vreo 80, din același regiment – care lucrau ca portari și manipulatori de marfă la Gare de l’Est. Se pare că, dintre ei, mai mulți ofițeri refuzaseră ofertele de muncă mai bună, „preferând să nu disperseze unitatea”. Loialitatea lor era nestrămutată chiar și în exil; împărțeau aceleași barăci din lemn din triajul feroviar, pe care le decoraseră cu mândrie cu fotografiile, arme, uniforme și un steag al regimentului, pe care reușiseră să-l aducă din Rusia, în timpul evacuării⁴. Poate că exemplul extrem al foștilor ofițeri nevoiți să practice munci inferioare era cel al gunoierilor ruși Albi din Cannes, care se remarcă prin faptul că erau „foarte eleganți și fermecători în tunicile lor militare”. De asemenea, erau mulți foști ofițeri cazaci care lucrau la fermele de pui din preajma acestei stațiuni de lux⁵.

Până în 1926, aproximativ 35 000 de ruși emigrați aleseră să trăiască la Paris; până în 1930, numărul lor crescuse la peste 43 000, deși unele surse susțin că numărul lor ar fi ajuns la 50 000⁶. Dintre aceștia, doar o proporție foarte mică de doctori, dentiști, avocați și profesori universitari au reușit să lucreze în domeniile lor de activitate, din cauza

^{*} Este posibil ca numele vizat să fie Alexandr Vadin, 1866–1946, fost general de divizie care a emigrat la Paris. Serghei Posohov a murit la Paris în 1935 (n. a.).

reglementărilor franceze privind ocuparea forței de muncă și a cerinței privind naționalitatea franceză. Unii au reușit să fenteze legea, lucrând exclusiv pentru colonia de emigranți ruși – precum fostul ambasador rus la Paris, Vasili Maklakov, care conducea Biroul de Emigrație Rusă și oferea servicii juridice pentru emigranți. Au fost și câțiva ruși care s-au prezentat la examenele de limbă franceză necesare și chiar au optat pentru cetățenia franceză, pentru a putea lucra în domeniile lor. Inevitabil, însă, în acei primi ani ai emigrației, multe dintre talentele rusești valoroase, precum și expertiza multora dintre ei, s-au pierdut, nereușind să-și găsească locul de muncă potrivit; emigranții au fost în mare parte „aruncați pe o piață mondială supraaglomerată, în toiul crizei economice postbelice”. Deși puteau fi bineveniți la munca grea a reconstrucției regiunilor devastate din nord-estul Franței, care se refăceau în urma Marelui Război, în Paris s-au trezit adesea priviți ca fiind concurență nedorită pe piața muncii⁷. Pentru a nu stârni resentimente, emigranții au fost sfătuiți să-și țină capul plecat și să-și vadă de ale lor. Deși câțiva jurnaliști francezi notabili – Jean Delage, Charles Ledré și André Beucler – au sprijinit lupta emigranților pentru a trăi și a munci și au scris cu simpatie despre ei în presa franceză, ziarele britanice și americane s-au axat în mare parte pe poveștile despre decăderea și ruina aristocrației.

Prima escală a rușilor care nu aveau prieteni sau contacte în oraș, care nu vorbeau franceza și care căutau un loc de muncă sau instruire pentru muncă era comitetul de asistență socială, cunoscut ca Zemgor, situat pe rue du Dôme. Cu o prescurtare a denumirii rusești „Comitetul Unit pentru Uniunea Zemstvos și Uniunea Orașelor”, acesta fusese înființat inițial în Rusia, în 1915, și a fost reconstituit la

Paris în 1921, de către prințul Gheorghe Lvov, fost prim-ministru al Rusiei, tocmai pentru a-i ajuta pe emigranții ruși. În aceeași perioadă, Liga Națiunilor a intervenit și ea, numindu-l pe exploratorul arctic norvegian Fridtjof Nansen în funcția de mare comisar pentru refugiați, cu misiunea de a asista numeroșii ruși strămutați, precum și persoane de alte naționalități, să se stabilească și să-și găsească locuri de muncă. În 1922, acest lucru a dus la instituirea pașaportului Nansen, iar odată cu acesta, la neplăcuta denumire oficială de *apatrides* – apatrizi – dată rușilor din Franța. Este adevărat, noul pașaport oferea o identificare oficială pentru cei care în timpul fugii din Rusia își pierduseră pașapoartele, vizele sau actele de identitate, dar în același timp le răpea, înainte de toate, identitatea de ruși.

O altă sursă importantă de ajutor și de asistență socială în acele zile de început a fost Crucea Roșie rusă – patronată de aristocrați precum Marea Ducesă Maria Pavlovna –, care a înființat o filială și la Paris.

Situația emigranților a devenit mai presantă în 1921, când noul guvern sovietic a emis un decret prin care rușii anticomuniști care trăiau în străinătate erau privați de cetățenie; acum, mulți ruși din Paris se temeau că recunoașterea franceză a guvernului sovietic va avea ca rezultat deportarea lor. În timp ce Zemgor a ajutat la găsirea de locuri de muncă pentru patru mii dintre noii sosiți, pura necesitate financiară a însemnat ca mulți emigranți – în special din fosta aristocrație – să cedeze unei „proletarizări drastice” în ceea ce privește tipul de muncă pe care au fost nevoiți s-o accepte⁸. Cei pentru care Zemgor nu a reușit să găsească de lucru în Paris au fost trimiși în mediul rural francez, să lucreze în agricultură; alții, la uzinele

industriale din Normandia sau la uriașele oțelării Schneider & Cie, din Le Creusot, în estul Franței, sau în minele și fabricile de la Decazeville, în sud. Unii dintre ei au fost trimiși chiar mai departe, în Corsica, unde era o lipsă disperată de forță de muncă încă din timpul războiului⁹. Presa relata despre ei cu o anumită surpriză și milă, în articole cu titluri de genul „Cum își câștigă existența rușii ruinați”, fascinată în special de „Prințesa îngrijitoare de vaci”, cu referire la contele Pavel Ignatiev, care conducea acum o fermă în Garches, împreună cu soția sa, fosta prințesă Meșcerskaia, care se trezea în zori pentru a mulge vacile¹⁰. De asemenea, un prinț Gudacev creștea vaci în La Gironde, iar alți ruși învățau să crească porci și alte animale¹¹. „Cum să faci bani cultivând ciuperci” era ocupația aleasă de un conte al cărui nume nu era menționat, iar „colonelul Skouratoff” și soția sa, la fel ca alți câțiva ruși, se ocupau cu grădinăritul, „cultivând salată verde, într-o mică grădină din St. Germain”¹².

La Paris, o parte din fosta aristocrație rusă vorbitoare de franceză și bine educată și unii ofițeri ruși Albi au reușit să obțină locuri de muncă în bănci sau birouri, ca funcționari sau contabili. Vladimir Troekurov, fost căpitan al Gărzilor Imperiale și gardă de corp a fostului țar, lucra ca funcționar într-o bancă din Paris. Cunoașterea limbii engleze era, de asemenea, un avantaj pentru cei care căutau de lucru ca recepționeri și portari în hoteluri și magazine, grație numărului mare de turiști americani și englezi din oraș. Dar pentru majoritatea refugiaților de sex masculin singura soluție era să accepte slujbe inferioare și mărunte, precum spălatul vaselor, servitul la mese, curățarea geamurilor, muncitori în fabrici sau șoferi. Universitatea Populară Rusă, fondată la Paris în 1921, a încercat să-i

ajute, oferindu-le cursuri tehnice, cu cheltuieli foarte mici; de departe, cele mai populare erau cele de mecanică auto, pentru șoferii de taxi aspiranți. Într-o perioadă în care puțini oameni dețineau o mașină, taxiurile erau la mare căutare, mai ales în timpul sezoanelor aglomerate de sărbători și atunci când la Paris aveau loc evenimente mari, cum ar fi vreo expoziție internațională.

Prin urmare, slujbele de șoferi de taxi erau prima opțiune pentru mulți ruși și erau de preferat, pentru autonomia și independența pe care le ofereau¹³. Din acest motiv, șoferii de taxi ruși erau în capul listei cu „forța de muncă formată din aristocrații emigrați”¹⁴. Aceasta însemna, de asemenea, că trebuiau să lucreze în oraș, ceea ce le oferea mai multe contacte cu propria colonie și cu prietenii lor. Primii ruși care s-au apucat de condus taxiuri în Paris erau foștii membri ai Forțelor Expediționare Ruse trimise să lupte în Franța în 1916 și care, din cauza revoluției, nu s-au mai întors niciodată acasă¹⁵. Regulile de înscriere erau stricte: era necesar un permis de muncă și de ședere, plus un permis de conducere, care servea și drept important document de identitate. Majoritatea celor din noul val de emigranți au ales să studieze pentru examenul de „cunoștințe de limbă” la școala serală și să învețe străzile Parisului în timpul liber, deoarece peste zi aveau slujbe temporare; dar era solicitant pentru cei care știau franceză puțină sau deloc. În cele din urmă, deveneau șoferi profesioniști atunci când obțineau certificatul – care se putea înnoi o dată la doi ani –, plăteau 65 de franci și, de asemenea, treceau un examen medical¹⁶. Școala auto din Paris costa suma considerabilă de 120 de franci (120 de dolari de atunci, aproximativ 1 800 de dolari, în banii de astăzi), sumă mare pentru emigranți, dar diverse organizații de

veterani din comunitatea emigranților ajutau la organizarea și desfășurarea de cursuri de formare pentru șoferii ruși și, de asemenea, traduceau manuale auto pentru aceștia. Odată ce obțineau permisele, slujba de șofer de taxi promitea un venit de 50–80 de dolari pe lună (aproximativ 750–1 250 de dolari de azi)¹⁷. Pentru câțiva norocoși, taximetria oferea un venit suficient pentru a pune bani deoparte, astfel încât, în cele din urmă, să treacă la ceva mai bun.

Dar mai întâi trebuiau să reușească să obțină un loc de muncă la una dintre companiile mari de taxi. Majoritatea rușilor conduceau pentru una dintre cele trei firme mari: G7 și Renault-urile lor roșii, G3 și noile lor Renault-uri albastre și Citroën, care dețineau împreună șase mii de vehicule; fiecare taxi era împărțit prin rotație cu alți doi colegi. Ceilalți lucrau pentru companii mai mici, care dețineau între 10 și 200 de taxiuri, sau o companie numită Spakt, cu taxiurile ei galbene marca Peugeot¹⁸. Companiilor de taximetrie le plăceau rușii, care erau mai bine educați, mai politicoși, mai cinstiți și – pentru că erau nevoiți să-și păstreze locurile de muncă – mai puțin înclinați să supere clienții. Mai mult, nu cereau bacșișuri în mod agresiv (conform scriitorului emigrant Andrei Sedîh, englezoaicele în vârstă și preoții francezi din provincie erau cei mai răi la bacșișuri). În special femeile bogate îi preferau pe ruși, ca să le ducă la cumpărături sau la restaurante și la teatru. Conștienți de această preferință, unii taximetriști ruși chiar făceau reclamă naționalității lor, desenând Ursul rus ca emblemă pe ușile taxiurilor¹⁹. Șoferii ruși au devenit remarcați repede ca „ambasadori” pentru unele dintre cele mai cunoscute cabarete și restaurante rusești, mai degrabă ca niște *maitres d'hôtel*, așteptându-și în mod regulat clienții afară²⁰.